

1.1. Історія України

Пятницькова І.В.,

кандидат історичних наук, доцент

кафедри історії України та спеціальних галузей історичної науки

Донецького національного університету імені Василя Стуса

м. Вінниця, Україна

Урбаністичні дослідження в сучасній українській історіографії

На сучасному етапі в українській науці одним із провідних напрямів є розвиток урбаністичних досліджень. Звернення науковців до проблематики міста обумовлено швидкими темпами урбанізаційних процесів, поширенням міської культури та міських практик повсякденного життя.

Урбаністичні дослідження мають міждисциплінарний характер. Вони передбачають комплексне дослідження міста економічними, соціологічними, філософськими, політичними, історичними науками. Саме такий підхід забезпечує комплексне дослідження міста як соціокультурного явища у всій його багатокомпонентності та різноманітності.

Початок дослідження міста як соціокультурного простору, мешканці якого є носіями певного світогляду та повсякденних практик було закладено на початку ХХ ст. німецькими соціологами М. Вебером, Г. Зіммелем, представниками чиказької школи.

Українські науковці ХХ ст. не оминули містознавчої проблематики. Так, С.Д. Крижицький досліджував античні міста Криму та Північного Причорномор'я [7], М.Ф. Котляр – міста України князівських часів [6], Л.А. Пляшко – ранньомодерне місто [9]. Проте, переважна більшість робіт, що була видана до початку ХХ ст., спрямовувалася на вивчення історії, системи управління, економіки, архітектури міст.

Переосмислення історії України на сучасному етапі, застосування нових теоретико-методологічних підходів дозволило значно розширити проблемне

поле урбаністичних досліджень. Поряд із вказаними напрямками, об'єктами дослідження сучасних науковців виступають образи міст та їх просторових складових в наративах, етнічна, гендерна, професійна ідентичність їх мешканців, характерні риси повсякденного життя, практики пристосування та спротиву в ситуаціях, що виходять за межі «норми», соціоекологія.

Однією із провідних дослідниць проблематики історичної регіоналістики та містознавства в сучасній Україні є доктор історичних наук, завідувач відділу історичної регіоналістики Інституту історії України НАН України Я.В.Верменич. В одній із своїх монографій «Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення» дослідниця подає комплексний аналіз міської історії України. На концептуальних засадах, що відповідають західноєвропейській соціології міста, аналізує просторову структуру міст, значення окремих локусів в житті їх мешканців. Авторка належну увагу приділяє соціальній характеристиці міст на різних етапах розвитку, аналізуючи кількісний, етнічний, становий склад міст. У роботі було актуалізовано окремі малодослідженні аспекти урбаністичної історії України. Серед них питання топонімічної політики російської влади на українських землях наприкінці 18 – на початку XIX ст. спрямованої на трансформацію історичної пам'яті та символічне привласнення простору [2].

Результатом тривалої та кропіткої наукової роботи стали дослідження життя та дозвілля античних міст Північного Причорномор'я М.В. Скржинської [14], А.С. Русяєвої [13]. Світоглядне тло міст князівських часів досліджує В.М. Ричка [12]. Праця В. Вечерського було присвячене комплексному дослідженню гетьманським столицям України [3].

Велику увагу дослідники присвятили вивченню українських міст модерної доби. Це не випадково, адже саме на цей період припадає швидкий розвиток урбанізаційних процесів, формування міської культури та світогляду. Саме цій добі були присвячені дослідження міст Лівобережжя Д.М. Чорного [17]. Дослідник проаналізував чисельний, статевий, становий, етнічний склад населення. Належну увагу він присвятив світоглядним змінам. Зокрема,

Д.М. Чорний вказує на те, що у другій половині XIX – на початку XX ст. чітко прослідковувалася міська ідентичність населення міст, які відмежовували себе від селян. Приділив увагу вивчення розвитку національної самосвідомості, що на думку автора, проявилася у наповненні міського простору символічними знаками українського характеру. Вони втілювалися у пам'ятниках діячам української культури, святкуванні пам'ятних дат, пов'язаних із їх життям та роковинами смерті.

Соціокультурними трансформаціями Катеринослава середини XIX – початку XX ст. займається Т.Портнова [10]. Аналізуючи технічні перевагами та новації модерного міста, дослідниця привертає увагу до того, що вони були соціально обмеженими, оскільки в більшій мірі були доступні заможним верствам. На прикладі Катеринослава, Т.Портнова вказує на нові проблеми, що постають перед міським соціумом модерної доби. До них дослідниця відносить перенаселення, погіршення санітарної ситуації, складнощі адаптації населення до нових умов життя, що призводили до зростання злочинності.

У дослідженні О.Мазурок чи не вперше в історіографії було комплексно проаналізовано розвиток міст Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX на початку XX століть. На основі ґрунтовної джерелознавчої бази науковець проаналізував темпи розвитку урбанізаційних процесів та чинники, що на них впливали, розвиток міського господарства та соціальний склад. Зокрема, увагу було приділено власникам та членам їх родин, робітникам, учням, поденникам, інтелігенції, службовцям, домашній прислузі. При цьому, автор аналізуючи кожну із цих груп, враховує її етнічну, статеву, вікову специфіку. Дослідження має великий потенціал для подальших наукових розвідок з даної проблеми [8].

Містам Волині другої половини XIX – початку XX ст. присвятила свої наукові праці О. Прищепя. «Живим», насиченим особистими спогадами та сприйняттям міського простору населенням видається праця дослідниці «Вулицями Рівного: погляд у минуле». Авторка аналізує не лише зміну назв вулиць, процес їх забудову, а й соціальний, національний склад населення,

характерні риси повсякденного життя, особливості сприйняття міста, як постійними мешканцями, так і особами, що тимчасово проживали у ньому[11].

Належну увагу науковці присвяти проблематиці українських міст радянської доби. Дослідники зосереджують увагу на особливостях радянської урбанізації, повсякденному житті мешканців міст, світоглядних трансформаціям в умовах становлення тоталітарної системи.

Зокрема, міста 1920-1930 рр. вивчає М. Борисенко [1]. Дослідник приходиться до аргументованого висновку проте, що радянській владі попри всі зусилля не вдалося сформувати уніфікований соціокультурний простір міст. Комунальні квартири та усупільнений побут формували атмосферу постійного соціального напруження. Розвиток міського способу життя не відповідав декларованому, у зв'язку із домінуванням неефективних технологій ведення домашнього господарства.

Проблематикою радянського міста також займалися Н. Гогохія [4], Л.В. Ковпак [5], О.Удод [16]. Окремі сюжети були висвітлені у серії колективних монографій «З історії повсякденного життя в Україні» [15].

Про розвиток урбаністичних студій в сучасній Україні свідчить наявність наукових центрів, що спеціалізуються на вказаній проблематиці. Серед них Центру міської історії Центрально-Східної Європи у Львові. Свою роботу він розпочав у 2004 р. Проблематика досліджень центру є досить широкою, вона включає вивчення урбанізаційних процесів, просторових визначень та образів міст, повсякденності, ідентичностей, світогляду їх жителів. Центр займається цифровою історією та архівуванням. Провідним принципом його діяльності є застосування міждисциплінарних підходів, що забезпечує визначення та актуалізацію непересічних тем з урбаністичної проблематики. Центр постійно проводить різноманітні проекти, виставки, літні школи, семінари, лекції, інформація про які доступна на його сайті.

У 2012 р. в структурі Бердянського державного педагогічного університету був створений Науково-дослідний інститут історичної урбаністики. Його діяльність була спрямована на дослідження різноманітних

аспектів історії міста та міського життя, формування джерелознавчих баз із проблематики. Науковці інституту стали співавторами історико-культурного альманаху «Фронтири міст».

Певною інформаційною платформою, що знайомить із науковими надбаннями у напрямі історичної урбаністики є часопис «Місто: історія, культура, суспільство», що видається Інститутом історії України НАН України та історичним факультетом КНУ ім.Т.Г.Шевченка.

Поданий огляд, свідчить про інституалізації урбаністичних досліджень в сучасній українській історичній науці. Підтвердженням цього є діяльність наукових установ, що спеціалізуються на даній проблематиці, наявність періодичних видань. Проблематика сучасних досліджень є багатоаспектною.

Разом з тим напрям є відкритим для подальших наукових розвідок та напрацювань. Менш дослідженим з містознавчої точки зору видається польсько-литовська та ранньомодерна доба української історії, концептуального перегляду потребують дослідження міст князівського часу. Феномен радянського міста в тематичному, часовому, географічному зрізах є наскільки багатовимірним та перспективним, що цілком може претендувати на окремий напрям досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко М.В. Житло та побут міського населення України у 20-30-х роках ХХ століття. Київ: ВД «Стилос», 2013. 270 с.
2. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення. Київ: Інститут історії України, 2011. 306 с.
3. Вечерський В. Гетьманські столиці України. Київ: Наш час, 2008. 338 с.
4. Гогохія Н. Міський простір і українське суспільство в умовах формування тоталітаризму: зовнішні структури повсякденності. *Гілея*. 2008. Вип. 17.– С.72-77.
5. Ковпак Л.В. Соціально-побутові умови життя населення України у другій половині ХХ ст.(1945-2000). Київ:Інститут історії України НАН України, 2003. 250 с.

6. Котляр М.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси X-XIII вв. Київ: Наукова думка, 1985. 184 с.
7. Крыжицкий С.Д. Архитектура античных государств Северного Причерноморья. К.: Наук. думка, 1993. 246 с.
8. Мазурок О. Міста Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX – на початку XX ст.(1848-1918 рр.). Ужгород: Карпатська вежа, 2012. 687 с.
9. Пляшко Л.А. Подорож до міста XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1980. 155с.
10. Портнова Т. Еволюція міського середовища Катеринослава кінця XIX – початку XX ст. Режим доступу: <http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/144-tetiana-portnova-evolyutsiya-miskoho-ser>
11. Прищепа О. Вулицями Рівного: погляд у минуле. Рівне, 2006. 223 с.
12. Ричка В. М. Галич - другий Київ: середньовічна формула чи історіографічна метафора ... *Український історичний журнал*. 2006. № 1. - С. 4-13
13. Русяева А.С., Русяева М.В. Ольвия Понтийская. Київ: Стилос, 2004. 226 с.
14. Скржинская М. В. Образование и досуг в античных государствах Северного Причерноморья. К.: Институт истории Украины, 2014. 250 с.
15. Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба: Колективна монографія К.: Інститут історії України, 2014. 697 с.
16. Удод О. Житло і побут в структурі повсякденного життя українців (30-ті роки XX ст.). *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки*. 2003. Вип.8. С.311-321
17. Чорний Д. М. По лівий бік Дніпра: проблеми модернізації міст України (кінець XIX – початок XX ст.). – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 304 с.